eISSN 2783-6843 | ISSN 1392-0316 | 10.37522/aaav.119.2025.325

Apie Viduramžių tekstilę Lietuvoje: šaltiniai ir artefaktai

Gabija Surdokaitė-Vitienė
Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
gabija.surdokaite@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3830-4742

Straipsnyje siekiama apžvelgti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) Viduramžių tekstilę, kurios tyrimus apsunkina šaltinių, ikonografinės medžiagos ir išlikusių artefaktų trūkumas. Apibendrinus turimus šaltinius ir tyrimų duomenis, pristatomi audinių pluošto gavybos, apdirbimo, eksporto, audimo, tekstilės importo klausimai, menotyriniu požiūriu išsamiau nagrinėjama Lietuvoje išlikusių Vėlyvųjų viduramžių siuvinėtų artefaktų dekoro specifika.

Reikšminiai žodžiai: tekstilės istorija, audiniai, siuviniai, importas, diplomatinė dovana.

Tyrinėti LDK Viduramžių tekstilę (ir aprangą) ypač keblu. Rašytiniai šaltiniai, ikonografinė medžiaga ir archeologiniai duomenys nedaug pasako apie to laiko Lietuvos gyventojų austus ir importuotus audinius. Visų pirma, dabartinės Lietuvos ir buvusios XIV–XVI a. pradžios LDK teritorijoje, palyginus su kaimyninių šalių medžiaga, išlikę labai mažai audinių ir siuvinių pavyzdžių. Dažniausiai tai iškastinės tekstilės fragmentai, kurie išsamiau pradėti tyrinėti palyginus neseniai. Be to, nereikia pamiršti, kad iki XIII a. Lietuvoje gyvavo mirusiųjų deginimo paprotys, todėl ankstyvojo Viduramžių periodo tekstilės ir kostiumo tyrimai yra dar labiau apsunkinti. Tuo pat metu rytinės LDK dalies kultūra gerokai stipriau buvo paveikta krikščionybės, todėl čia archeologinių duomenų tekstilės tyrimams yra gausiau.

Viduramžių tekstilės (ir kostiumo) tyrimus apsunkina ne tik rašytinių šaltinių fragmentiškumas, bet ir itin skurdi informacija apie juos. Kitose Vakarų ir Centrinės Europos šalyse Viduramžių tekstilės ir aprangos istorija rekonstruojama ne tik pagal išlikusius artefaktus, gausesnius istorinius dokumentus ir paminėjimus, bet ir pagal ikonografinius šaltinius – dailės kūrinius. Ir šios šaltinių rūšies Lietuvoje stokojama. Pavyzdžiui, XV a. 4 deš. Eberhardo Windeckės (apie 1380–1440/1441) *Zigmanto knygoje* užfiksuotų ir Eseno dailininkų pavaizduotų lietuvių Lietuvos didžiųjų kunigaikščių (toliau – Ldk) Vytauto Didžiojo (apie 1350–1430, valdė 1392–1430), Švitrigailos (1370–1452, Ldk 1430–1432) ir Žygimanto Kaributaičio (apie 1395–1435) aprangos negalima detaliai nagrinėti, nes jie pavaizduoti dėvintys to laikmečio Šiaurės Reino regiono kostiumą [1 il.][1]. Nors archeologinė medžiaga bei rašytiniai šaltiniai patvirtina, kad LDK valdovai ir didikai nevengė puoštis prabangiais audiniais ir rūbais, pasiūtais pagal vakarietiškos mados tendencijas, dažniausiai gautais kaip diplomatinės dovanos, tačiau čia paplitusios vakarietiškos mados, pavyzdžiui, batai, įgavo ir savitų bruožų, be to, buvo susiformavusi stipri vietinė dėvėsenos tradicija, pagal kurią užsieniečiai atskirdavo lietuvius nuo kitų šalių gyventojų.

Šio straipsnio tikslas – visapusiškai apžvelgti mažai žinomą ir tyrinėtą LDK Viduramžių tekstilę. Pasitelkus istorikų atliktus šaltiniotyros rezultatus, archeologinių tyrinėjimų duomenis, išlikusių artefaktų menotyrinę analizę ir kontekstinę medžiagą, siekiama kiek plačiau pristatyti LDK Viduramžių

1 Eberhard Windecke, *Imperatoriaus Zigmanto knyga: XV a. Lietuvos valdovų portretai: pasakojimai ir vaizdai*, Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2015), 233, 239, 295, 311, 337.

1. Vytauto Didžiojo laidotuvės. „CCLXX Mirė hercogas Vytautas, Lietuvos didysis kunigaikštis, ir buvo daug ponų laidotuvėse“, in Eberhard Windecke, *Imperatoriaus Zigmanto knyga: XV a. Lietuvos valdovų portretai: pasakojimai ir vaizdai*, Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai (toliau – LDKVR), 2015, 310

Funeral of Vytautas the Great. In Eberhard Windecke, *The Book of Emperor Sigismund. Portraits of Fifteenth-Century Lithuanian Rulers: Stories and Images*, Jūratė Kiaupienė and Rimvydas Petrauskas, 2015

tekstilės istorijos ir raidos vaizdą, atskleisti jos bruožus, ypatybes, kilmės vietas ir kelius, audimo technikas ir dekoro bruožus. Šiame straipsnyje dėmesys sutelktas tik į audimo ir siuvinėjimo sritis, o kostiumo ir dėvėsenos bruožai bei ypatybės nebus atskleisti, nes tai riboja straipsnio apimtis.

Tekstilė kaip galios ir socialinio statuso išraiška

Lietuvos valdovų dvaro gyvenimo aprašymai labiausiai byloja apie tai, kad Viduramžiais tekstilė LDK, kaip ir kituose kraštuose, atliko ne tik utilitarinę ir puošybinę funkcijas. Prabangus audinys ar siuvinys buvo daugiau nei apranga, interjero ar baldo puošybos detalė. Per ją buvo reiškiama asmeninė, ekonominė ir politinė įtaka bei galia, per ją buvo demonstruojamas

individualus socialinis ir ekonominis statusas. Istoriniai šaltiniai mums atskleidžia, kad LDK ši aukštos kokybės taikomojo meno rūšis (tiek audiniai, tiek siuviniai), visų pirma, buvo plačiai naudojama kaip puiki diplomatinė dovana. Viduramžiais Vakarų ir Centrinės Europos valstybės apsikeitimas diplomatinėmis dovanomis buvo geranoriškumo ir taikingų intencijų manifestacija. Vakaruose Vėlyvaisiais viduramžiais ši tradicija pamažu silpo, tačiau tuo pat metu diplomatinių dovanų reikšmė sustiprėjo Rytuose[2]. LDK valstybės valdovai, palaikydami ryšius tiek su Vakarų, tiek su Rytų užsienio šalimis, panašiai, ilgai ir gana plačiai naudojo tekstilines dovanas. Pavyzdžiui, pasiuntinys Burgundijos riteris Ghillibert'as de Lannoy (1386–1462) aprašo, kad per vienus iškilmingus pietus pas Vytautą Didįjį 1421 m. į Kamenecą atvykę Didžiojo Naugardo ir Pskovo pasiuntiniai paskleidė kiaunių kailių, kailinių, šilko rūbų, aukso – iš viso bent šešiasdešimt rūšių dovanų[3]. Pats Ldk Vytautas išvykstantį Burgundijos riterį ir pasiuntinį apdovanojo dvejais kailiniais, keturiais šilko drabužiais, dešimčia siuvinėtų galvos apdangalų[4].

Ldk Vytautas Didysis susitikimo metu imperatoriui Zigmantui Liuksemburgiečiui (1368–1437), be kitų gausių dovanų, įteikė ir dvylikos rūšių šilkinių audinių, dvylika kilimų, kailines kepures ir pirštines, siuvinėtas perlais, o jo pirmoji žmona Ona imperatoriui padovanojo kepures ir pirštines, puoštas perlais, dvidešimt baltų rankšluosčių, išsiuvinėtų auksu, ir kitas tekstilines dovanas. Tuo tarpu imperatoriaus žmonai Ona įteikė perlais siuvinėtus batus, dešimt mažų rankšluosčių, siuvinėtų auksu[5].

Lietuvių santykiai su Vokiečių ordinu, su kuriuo vyko nuolatinės kovos, buvo palaikomi ir pataikaujančiomis padėkomis, ir vertingomis dovanomis. Žinoma, jog ordino didysis magistras pirmajai Vytauto žmonai kunigaikštienei Onai ir jos dvariškėms dovanojo perlais puoštas šilkines pirštines[6]. Antroji Vytauto žmona Julijona atsidėkodama ordino magistrui

2 Marius Sirutavičius, „Maskvos pasiuntinių priėmimo ceremonialas Lietuvos valdovo dvare Vilniuje XV a. pabaigoje – XVI a. viduryje", in *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*, sud. Liudas Glemža (Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys", 2007), 24.

3 Petras Klimas, *Ghillebert de Lannoy: dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413–14 ir 1421 metais)* (Kaunas: [s. n.], 1931), 52; Giedrė Mickūnaitė, *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008), 52.

4 Klimas, *Ghillebert de Lannoy*, 52.

5 Windecke, *Imperatoriaus Zigmanto knyga*, 89–90.

6 Daiva Steponavičienė, *Lietuvos valdovo dvaro prabanga XIII a. viduryje – XVI a. pradžioje* (Vilnius: Versus aureus, 2007), 133.

už dovanotą Reino vyną nusiuntė jam pirštinių porą. Ir pats Ldk Vytautas 1416 m. siuntė magistrui dovaną – šilkinio audinio[7]. Ordinas dovanomis bandė palenkti ir žemaičių diduomenę. 1400 m. Kalėdoms į Karaliaučių nuvykę kilmingieji buvo apdovanoti druska ir vilnoniais audiniais[8], o Kaltinėnų krašte gyvenusį Gelutį 1406 m. vokiečiai apdovanojo brangiais audiniais[9].

Vietinės kilmės audiniai

Apie vietinės kilmės tekstilės ir aprangos gamybą turima mažiausiai liudijimų. Visgi archeologų tyrinėtuose kapinynuose ir palaidojimuose gausiai randami su drabužių gamyba susiję įrankiai bei jų fragmentai (verpstukai, jų koteliai, adatos, kauliniai adikliai) leidžia teigti, kad bent jau buvo verpiama kiekvienuose namuose[10]. Pažymėtina, kad verpstukai – moterų kapų įkapė. Turtingesnės turėjo brangesnius, geresnius įrankius (šiferinius verpstukus), o eilinių šeimų moterys paprastesnius (molinius, medinius, kaulinius)[11]. Pastarieji buvo vietinės gamybos, o šiferiniai verpstukai buvo importuojami iš Kijevo Rusios[12]. Palaipsniui įsigalint krikščionybei įkapių skaičius mažėjo, todėl XV–XVI a. palaidojimuose verpstukai randami rečiau[13]. Be verpimo, namuose buvo paruošiami lininiai ir vilnoniai pluoštai (šukuojami su specialiomis šukutėmis), vejamos juostos su keturių skylučių kaladėlėmis[14]. Spalvotų juostų fragmentų rasta daugelyje XIV–XVI a. kapinynų. Vytinės juostos dažniausiai naudotos audinio kraštams sutvirtinti,

7 Zenonas Ivinskis, *Lietuvos prekyba su prūsais*, d. I, *Iki XVI amžiaus pradžios* (Kaunas: V. D. universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto leidinys, 1934), 64.

8 Zenonas Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, t. 1, *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties* (Roma: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 1978), 327–328.

9 Vytenis Almonaitis, „Kaltinėnų krašto bajorai XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2010.1 (2011): 86.

10 Regina Volkaitė-Kulikauskienė, *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997), 14; Manvydas Vitkūnas, „Kernavės miestas XIII–XIV amžiuje“, in *Lietuvos lokaliniai tyrimai 2002–2005*, 175, http://www.llt.lt/pdf/archeologija_132-193.pdf.

11 Vitkūnas, „Kernavės miestas XIII–XIV amžiuje“, 175–176.

12 Kristina Rickevičiūtė, „Karmėlavos kapinynas“, *Lietuvos archeologija* 11 (1995): 80.

13 Kristina Rickevičiūtė, „Karmėlavos senkapis (1998–2000 m. tyrinėjimai)“, *Lietuvos archeologija* 24 (2003): 173.

14 Volkaitė-Kulikauskienė, *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)*, 16; Giedrė Liekytė, „Austinė juosta“, https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/austine-juosta.

2. Vytinė juosta, XIV–XV a., Vilniaus Žemutinės pilies teritorija, LDKVR, radinio inv. nr. Kd 11

Twined sash. 14th–15th c., territory of the Vilnius Lower Castle

rečiau drabužiams apjuosti ar galvai puošti [2 il.][15]. Viduramžiais moterys kartais juosėsi austiniais diržais[16], kurie yra tarpinis variantas tarp juostos ir odinio diržo.

X–XIII a. visoje Europoje įvyko svarbus pokytis audimo technologijos srityje: tuo metu vertikalias audimo stakles pakeitė horizontaliosios. Gdansko regione jos išplito X–XIII a., o Latvijoje – XII amžiuje. Su horizontaliomis staklėmis galima buvo išausti sudėtingesnius, gelumbės, milo, dvinyčius, trinyčius ir net keturnyčius, sudėtingesnio pynimo (pavyzdžiui, išvestinio ruoželinio), raštuotus bei languotus audinius[17]. Bene ankstyviausias Lietuvoje Kurkliniškių kapinyne (buv. Taujėnų vls.) rasto languoto audeklo fragmentas datuojamas XIV amžiumi. Manoma, kad tai galėjo būti didelė skara ar gūnia [3 il.][18], o jos raštas – stambūs maždaug 43 cm raportai

15 Elvyra Pečeliūnaitė-Bazienė, „Natūralūs dažikliai, nustatyti I–XII a. iškastinės tekstilės fragmentuose“, *Lietuvos archeologija* 30 (2007): 89; Liekytė, „Austinė juosta“; Vytautė Lukšėnienė ir Asta Adomaitytė, „XV–XVI a. archeologinio moters kostiumo rekonstrukcija“, in *Vakarų Lietuvos istorinis kostiumas XV a. – XX a. I pusė* (Klaipėda: Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2017), 13–17.

16 Rickevičiūtė, „Karmėlavos senkapis“, 180; Volkaitė-Kulikauskienė, *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)*, 101.

17 Ibid., 14–16.

18 Šiuo atveju gūnia – šiltas viršutinis drabužis iš grubios medžiagos. Nors žodžio etimologija nėra aiški, jis turi kelias reikšmes. Lenkų kalboje žodis pradėtas vartoti XV–XVI a., o LDK jis minimas jau XVI a. Lietuvos inventoriuose. XVII a. žodis „gūnià“ raštų kalboje reiškia „maršką vežimo sėdynei ar arkliui apdengti“. Pastaroji reikšmė yra daug dažnesnės už drabužio reikšmes; https://etimologija.baltnexus.lt/?w=gunčia.

3. Languotos skaros ar gūnios fragmentas, XIV a., Kurklintiškių kapinynas, Lietuvos nacionalinis muziejus (toliau – LNM), inv. nr. AR 92: 140

Fragment of a chequered scarf or caparison, 14th c., Kurklintiškės grave field

(išlikusios spalvos – žalia ir raudonai ruda)[19]. Visgi, tyrinėjant XIV–XVI a. pradžios tekstilės fragmentus, nustatyta, kad didžiąją jų dalį lininių ir kanapinių audinių sudarė dvinyčių, drobinio pynimo[20], o vilnonių audinių dauguma drobinio bei išvestinio ruoželinio[21] pynimo ir pagal jų tankumą priklauso 4 ir 3, t. y. žemesnės klasės, audinių rūšiai[22]. Nors tuo tarpu Europoje jau buvo audžiami sudėtingų raštų ir audimo technikų lininiai ir šilkiniai damastai, aksomai ir kitokie audiniai.

Apie vietinių audinių gamybą LDK gausesni XV a. pirmos pusės istoriniai šaltiniai liudija, kad šiuo laikotarpiu Vilniuje jau buvo susiformavęs stiprus gelumbės[23] gamybos centras. Čia buvo daug vilnos audėjų bei kirpėjų, be to, veikė dvi stambios vėlyklos (viena magistrato palivarke Leoniškėse, o kita priklausė Mamoničiams Pavilnyje). Jau 1432 m. gelumbės plaukelių kirptuvei suteikta Žygimanto Kęstutaičio (apie 1365–1440, valdė 1432–1440) privilegija ir nustatytos griežtos kainos, priklausiusios nuo audinio rūšies[24] (vertingiausios austos gelumbės rūšys: purpuras, puspurpuris ir flamandiška gelumbė (pagal flamandiškus audinių pavyzdžius)[25]. Atskirus

19 Inga Nenienė, „Languoto ornamento variantų sklaida Lietuvos tekstilėje“, in *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai*, sud. Irena Regina Merkienė (Vilnius: Versus aureus, 2007), 230–231.

20 Drobinis pynimas – pats primityviausias ir paprasčiausias siūlų pynimo būdas, kai naudojamos tik dvi nytys, o metmenys ir ataudai perdengiami per vieną siūlą (1/1). Šio pynimo audinių paviršius lygus, abiejose audinio pusėse vienodas.

21 Ruoželinis pynimas – šio tipo audinį galima išausti staklėmis su mažiausiai keturiomis nytimis, o metmenys ir ataudai perdengiami per du ir daugiau siūlų su poslinkiu per vieną siūlą ir sudaro įžambų ruoželį, todėl šio pynimo audinio paviršiuje būna įstriži reljefiniai ruožai.

22 Audinio tankumas skaičiuojamas pagal metmenų ir ataudų siūlų skaičių 1 cm^2 plote. IV rūšis – iki 10 siūlų metmenų ir 8 siūlų ataudų; III rūšis – atitinkamai iki 15 ir 12 siūlų; II rūšis – iki 22 ir 15 siūlų ir I rūšis – daugiau kaip 22 ir 15 siūlų (Elvyra Pečeliūnaitė-Bazienė, „2/2 sustiprinto ruoželinio pynimo audiniai I–XII a. Lietuvos pajūrio laidojimo paminkluose“, *Archaeologia Lituana* 5 (2004): 67). Išsamiausiai ištirtų Bečių kapinyno audinių analizę žr.: Jūratė Senvaitienė, Laima Vedrickienė, Vasarė Čeplinskaitė ir Saulė Urbanavičienė, „Bečių kapinyno audinių konservavimas ir tyrimas“, *Lietuvos archeologija* 11 (1995): 105–115.

23 Gelumbė – tankus, minkštas vilnonis audinys, audžiamas drobeliniu arba ruoželiniu pynimu, suveltu ar šiaušta kirpto pūko paviršiumi. Plačiau žr.: Gražina Marija Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose* (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2013), 101–102.

24 Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 102.

25 Rasa Valatkevičienė, „Raudona gelumbė“, https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/raudona-gelumbe.

audėjus turėjo valdovo dvaras: pavyzdžiui, šios rūšies amatininkai minimi Ldk Aleksandro Jogailaičio (1461–1506, valdė 1492–1506) dvare[26]. Taigi galima teigti, kad Viduramžių Lietuvoje iki XV a. vidurio buvo audžiami nesudėtingų, elementarių audimo technikų tekstilės dirbiniai, nereikalaujantys ypatingų amatininkiškos meistrystės gebėjimų, patirties ir sudėtingesnių rašto kompozicijų. Ir tik XV a. susiformavo stipresni vilnonių audinių centrai, jų veiklą ir produkcijos kokybę stiprino valdovų privilegijos, be to, pradėta steigti valdovų dirbtuves. Kita vertus, nereikia pamiršti, kad lietuviai Europą aprūpindavo linais. Jie dideliais kiekiais eksportavo linų pluoštus ir siūlus (šaltiniuose vadinamus *littauisches garn*, t. y. lietuviškais siūlais)[27].

XIII–XVI a. pradžioje audiniai buvo dažomi augalinės kilmės pigmentais, pavyzdžiui, mėlyna spalva dažinės mėlžolės, kuri papildomai buvo importuojama į Lietuvą. Raudonos spalvos audiniai buvo dažyti lipikų (*Galium*) genties augalų šaknimis, kurių daugelis šios genties augalų Lietuvoje yra savaiminiai. Plačiai paplitę yra tikrasis, paprastasis, kvapnusis ir kibusis lipikai (*Galium vertum, Galium mollugo, Galium odoratum, Galium aperine*). Tiek vietinės, tiek įvežtinės kilmės raudoni audiniai dažyti marena, gaunama iš daugiamečių augalų – dažinių raudžių. Šis augalas buvo paplitęs Vidužemio jūros regione, Mažojoje Azijoje ir Kaukaze. Europoje jis augintas nuo XIII a., o nuo XIV a. per Hanzos pirklius pasiekdavo Baltijos kraštus, Angliją ir Olandiją. Geltonai spalvai išgauti naudotas šilinis viržis (*Calluna vulgaris*) ir dygioji šunobelė (*Rhamnus catharica*), o rudai ir juodai buvo naudojama ąžuolų žievė[28]. Tačiau archeologų surasti audiniai retai atitinka tokias spalvas, kokių jų būta. Didžioji dalis aptiktų audinių turi rusvą atspalvį, dažnai pasitaiko žalios ar juodos, rečiau randama geltonos ir raudonos spalvos fragmentų, tačiau dažniausiai tai būna jau pasikeitusi spalva. Tuo metu naudoti augalinės kilmės dažai, patekę į žemę, neretai suyra, todėl nemaža dalis audinių atrodo rudi. Pavyzdžiui, įvairių žalios spalvos ir atspalvių tekstilė, dažniausiai prieš patekdama į kapą, būdavo įvairaus intensyvumo mėlyna. Audinio spalvos pasikeitimo laipsnis priklauso nuo to, kokiai

26 *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, parengė Darius Antanavičius, Rimvydas Petrauskas (Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007), 47.

27 Ivinskis, *Lietuvos prekyba su prūsais*, 131.

28 Elvyra Pečeliūnaitė-Bazienė, „Dažikliai, nustatyti Vakarų Lietuvos iškastinėje tekstilėje“, in *Vakarų Lietuvos istorinis kostiumas XV a. – XX a. I pusė* (Klaipėda: Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2017), 21.

cheminei klasei priklauso dažiklis, kiek pats audinys atsparus rūgščių poveikiui ir kokia buvusi jo dažymo technologija[29]. Geriausiai išlieka mėlyna (iš dažinės mėlžolės ir indigažolės gauti pigmentai[30]) ir raudona spalvomis (marena – dažinės raudės arba kermeso pigmentai) dažyti audiniai. Daugeliu atvejų praktiškai neįmanoma nustatyti, kokiais dažikliais buvo marginti vieni ar kiti audiniai, nes, kaip minėta, natūralūs augalinės kilmės dažai suyra ir pigmentų cheminė analizė negalima (išlikusiuose audinių fragmentuose buvo nustatyti indigas, alizarinas, liteolinas, purpurinas, taninai[31]).

Tekstilės importas

Tekstilė iš kitų šalių į LDK patekdavo dvejopai: visų pirma, jau minėtų dovanų pavidalu – įprastai tai būdavo nedideli prabangių audinių kiekiai, pavieniai, išskirtiniai siuvinių pavyzdžiai, aprangos detalės. Pavyzdžiui, 1399 m. Ldk Vytautas Didysis surengė trečią žygį prieš totorius. Ta proga iš Krokuvos jam buvo nusiųsti keturi vienetai persiškos gelumbės[32]. Antras kelias – audinius į LDK atgabendavo pirkliai. Kasinėjant Kernavės Aukuro kalno piliakalnį, rastos nuo XII a. Europos pirklių naudotos prekių plombos, kurios buvo tvirtinamos prie brangių audinių rietimų. Į LDK būdavo įvežami ne tik vienetiniai audinių rietimai arba gabalai, bet ir didesni jų kiekiai. Neretai to paties audeklo paplitimo arealas buvo gana platus. Pavyzdžiui, Kernavėje rastas XII a. audinio fragmentas, kurio analogai aptikti ir Minsko archeologinių kasinėjimų metu[33]. Ir vėliau, XIII–XIV a., į Kernavę iš Vakarų Europos, Kijevo Rusios ir Maskvos kunigaikštystės buvo atvežta audinių, kuriuos galėjo įsigyti tik patys turtingiausi žmonės[34].

29 Pečeliūnaitė-Bazienė, „Natūralūs dažikliai“, 82–88; Pečeliūnaitė-Bazienė, „Dažikliai, nustatyti“, 21.

30 Didesniais kiekiais indigažolė iš Indijos į Europą ir kartu į Lietuvą pradėta importuoti tik nuo XVI a. Indigažolėje indigo dažiklio aptinkama trisdešimt kartų daugiau nei dažinėje mėlžolėje. Dažinė mėlžolė iki XVI a. Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, buvo populiaresnė. Europoje netgi būta oficialių draudimų naudoti indigažolę. Pavyzdžiui, 1577 m. toks draudimas buvo paskelbtas Vokietijoje; Pečeliūnaitė-Bazienė, „Dažikliai, nustatyti“, 21.

31 Pečeliūnaitė-Bazienė, „Natūralūs dažikliai“, 82–88.

32 Marcin Starzyński, „Lietuva ir lietuviai viduramžių Krokuvos sąskaitų knygose“, in *Jogailos ir Vytauto laikai: mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas Žalgirio mūšio 600-osioms metinėms* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011), 166.

33 Vitkūnas, „Kernavės miestas XIII–XIV amžiuje“, 190.

34 Ibid., 158.

Vilnoniai audiniai, ypač gelumbė, ir balta bei spalvota drobė buvo antra prekė po druskos pagal įvežamą į Lietuvą kiekį importo[35]. Jau XIV a. buvo atgabenama daug vilnonių audinių. Antai žinoma, kad 1390 m. juos į Lietuvą atgabeno pirklys žydas Klemensas iš Vroclavo. Po 1406 m. Racionžo sutarties Vokiečių ordinas daug audinių siuntė į Žemaitiją[36]. XV–XVI a. pradžioje prekybos audiniais pirklių ir jų partnerių tinklas jau buvo gana gerai išvystytas, o prekių gabenimas į LDK vykdavo įvairiais keliais ir per kelis etapus. 1428 m. Vytautas Didysis skundėsi Vokiečių ordino didžiajam magistrui, kad dėl Hanzos karo su Danija labai pabrango prekės, ypač gelumbė. Gelumbė buvo importuojama iš Prūsijos, Lenkijos ir tolimesnių šalių, kaip antai Silezijos, Anglijos ir Nyderlandų (pastarosios dvi šalys pirmavo tarp eksportuotojų)[37]. Prekyba angliškais audiniais daugiausia vyko per Gdansko pirklius ir uostą, kuris nuo XIV a. pabaigos dėl karališkųjų privilegijų tapo pagrindine Anglijos laivų kryptimi prekyboje su Baltijos šalimis[38]. Gdanske gelumbę pirkdavo Lietuvos pirkliai iš atvykėlių, vietinių pirklių, be to, anglų ir Gdansko pirkliai prekes atgabendavo iki Lietuvos. Dalis angliškų ir flamandiškų audinių į LDK patekdavo per Rygos uostą[39].

XV a. audiniai gabenti per Lietuvos Brastos, Minsko, Kauno, Naugarduko, Lucko, Smolensko ir Kijevo muitines[40]. Šiuo laikotarpiu audinių prekyba labiausiai vertėsi vilniečiai, kai tuo tarpu Kauno pirkliai daugiau tarpininkaudavo gabenant ir parduodant druską[41]. XV a. Vilnius jau turėjo keturis audinių sukirpimo punktus, kuriuose prekės galėjo būti patikrinamos[42]. Šis procesas buvo būtinas, nes jau tuo metu prekės buvo falsifikuojamos, parduodamos blogos kokybės, gana dažnai būdavo skundžiamasi, kad

35 Ivinskis, *Lietuvos prekyba su prūsais*, 63.

36 Ibid., 133.

37 Ibid., 63–64.

38 Stephen C. Rowell, „Vilniaus pirklių partnerių tinklas XV a. viduryje: šaltiniotyrinis aspektas“, *Vilniaus istorijos metraštis* 1 (2007): 19–27; Wendy R. Childs, "England's Contacts with Poland-Lithuania in the Fourteenth to Sixteenth Centuries", in *Britain and Poland-Lithuania: Contact and Comparison from the Middle Ages to 1795*, Richard Unger, Jakub Basista (Leiden: Brill, 2008), 25–35.

39 Rowell, „Vilniaus pirklių partnerių tinklas XV a. viduryje“, 19–27; Stephen C. Rowell, „Ginčai ir jų sprendimas XV amžiaus Lietuvoje: apgautų pirklių bei nusikaltusių kunigų pavyzdžiai“, *Lietuvos istorijos studijos* 20 (2007): 10.

40 Ivinskis, *Lietuvos prekyba su prūsais*, 64, 133.

41 Ibid., 134.

42 Rowell, „Ginčai ir jų sprendimas“, 10.

svetimšaliai pirkliai matuodami audinius sukčiauja naudodami mažesnio ilgio matus ir taip parduodami mažesnį kiekį audinių už didesnę kainą[43]. 1464 m. Gdansko pirkliai parašė skundą Anglijos karaliui, kad Lietuvos, Rusijos, Lenkijos ir kitų kraštų pirkliai nebeperka anglų medžiagų dėl prastos kokybės arba sugadintų krovinių, todėl pradėjo gelumbes vežtis iš Brabanto, nyderlandų ir flamandų[44].

Gausesni XV a. vid. – XVI pr. istoriniai šaltiniai ir išlikę audinių pavyzdžiai leidžia teigti, kad į Lietuvą tuo metu importuotos bent 7 gelumbės rūšys iš Machalos, Gerlico, Anglijos (iš Londono aukštesnės kokybės gelumbės atmainą – lundišą), Amsterdamo, Čekijos[45]. Į LDK būdavo įvežami tokie audiniai kaip saja iš Flandrijos[46], kamcha iš Osmanų imperijos[47], flanelė, štametas[48], koltrišas[49], Kolčesterio, Mecheleno audeklai. XIV a. pab. – XV a. pr. Lietuvoje jau plačiai žinomi šilko audiniai, tuo metu buvę išskirtinai prabangos preke. Minėta, kad 1416 m. Ldk Vytautas Didysis laiške Vokiečių ordino magistrui rašė, jog jam pasiuntė dovanų šilko audinio[50]. Išlikę pavyzdžiai, Ldk Kazimiero Jogailaičio (1427–1492, valdė 1447–1492) laikų

43 Ivinskis, *Lietuvos prekyba su prūsais*, 134.

44 Ibid.

45 Čekiška ir Moravijos gelumbė buvo vidutiniškos kokybės. Žr. Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 102.

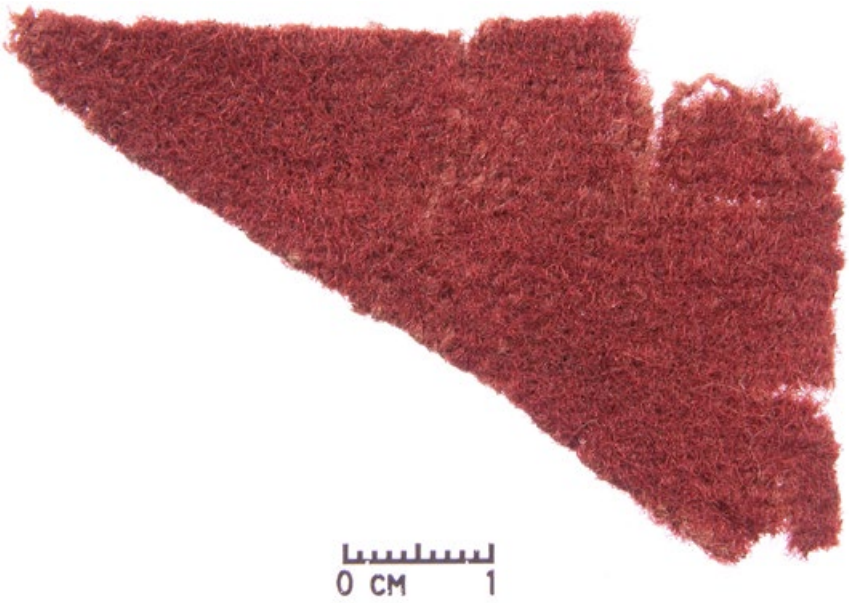
46 Škotas – pusvilnonis arba vilnonis audinys, lininių arba medvilninių metmenų pagrindu, blizgiu paviršiumi. Šaltiniuose minimas terminas *szkot* arba *scot*, kurio pavadinimas kilęs nuo Flandrijos miesto Hondskoto (Hondschoote). Tačiau sutinkamas dar vienas terminas lot. *Novohundense* veikiausia ir yra saja, kurios lotyniškas pavadinimas kilęs nuo to paties Flandrijos miesto Hondschoote, kuris XV a. garsėjo grynavilnės sajos audiniais. Žr. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, parengė Darius Antanavičius, Rimvydas Petrauskas (Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys", 2007), 277, 280, 291, 301, 318 ir kt.; Irena Turnau, *Słownik ubiorów* (Warszawa: Semper, 1999), 160, 177; Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 99–100.

47 Kamcha – brokato atmainos audinys, kurio šilkinis fonas dažniausiai būdavo audžiamas atlasiniu, o ornamentas ripsiniu ar ruoželiniu pynimu. Ornamentavimas buvo kuriamas lansuotais tauriųjų metalų ir spalvoto šilko siūlais. Žr. Turnau, *Słownik ubiorów*, 78; Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 65.

48 Štametas – dažniausiai raudonas, nebrangus vilnonis, ruoželinio pynimo audinys. Literatūroje teigiama, kad jis pradėtas austi tik XVI a., o į LDK buvo vežamas nuo XVII a., tačiau Ldk Aleksandro Jogailaičio sąskaitų knygos rodo, kad jis jau XV a. buvo importuojamas į LDK. Žr. Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 101.

49 Koltrišas – prastos kokybės storas, šiurkštus vilnonis audinys, skirtas žemesniųjų visuomenės sluoksnių aprangai siūti. Žr. Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 127; *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio*, 142–143.

50 Ivinskis, *Lietuvos prekyba su prūsais*, 64.

4. Gelumbė, XV a., Vilniaus Žemutinės pilies teritorija, LDKVR, inv. nr. Kt 12

Broadcloth, 15th c., territory of the Vilnius Lower Castle

muitinių prekių sąrašai ir Ldk Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos, liudija, kad XV a. II p. – XVI a. pr. iš garsių Italijos manufaktūrų (Florencijos ir Venecijos) į Lietuva gabenti aksomai, damastai[51], brokatai[52], atlasai. Būtent damastas buvo vienas iš tų audinių, kuris buvo plačiausiai paplitęs ir buvo gabenamas dideliais kiekiais per visas LDK muitines[53].

Iš išlikusių fragmentų pagal audinio technines savybes, spalvą (naudotus pigmentus) dažniausiai neįmanoma nustatyti jų kilmės. Pavyzdžiui, kasinėjant Vilniaus Žemutinės pilies teritoriją rasta XV a. vilnonių audinių (drobinio ir ruoželinio pynimo, virvelė iš vilnonių siūlų) fragmentų, kurių dalį galima priskirti vietinei kilmei, dalį – įvežtiniams audiniams [4 il.][54].

51 Damastas – vienpusis ar dvipusis vienspalvis, dvispalvis, kartais trispalvis raštuotas audinys, kurio raštą sukuria skirtingi fono ir rašto pynimai. Plačiau žr. Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 25–26.

52 *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio*, 17, 39, 47, 63, 75, 103, 119, 137, 143, 187, 189, 191, 199, 207.

53 Ivinskis, *Lietuvos prekyba su prūsais*, 64.

54 XV a. I ketv. datuojami drobinio pynimo vilnonio audinio fragmentai (vienas iš jų – gelumbė, dažyta marena); XV a. II ketv. datuojami vilnonių ruoželinio ir drobinio pynimo audinių fragmentai, virvelė iš vilnonių siūlų. Žr. Valatkevičienė, „Raudona gelumbė“.

Aiškias audinio atribucijos galimybes suteikia skirtinguose kraštuose, šalyse pamėgta specifinė dekoro elementų, raštų ir ornamento kompozicija. Aptariant Vėlyvųjų viduramžių tekstilę LDK ir jos importą, plačiau galima kalbėti tik apie pavieniuose liturginiuose rūbuose išlikusius pavyzdžius. Lenkų kronikininkas Janas Dlugošas (Jan Długosz, 1415–1480) teigė, jog Lietuvoje įvedus krikščionybę, pastačius katedrą ir fundavus pirmąsias parapines bažnyčias, visas jas liturginiu inventoriumi (liturginiais indais, rūbais, knygomis, paveikslais ir kt. daiktais) aprūpino Lenkijos valdovų pora Jogaila ir Jadvyga. Vilniaus katedros turtinimu vėliau pasirūpino ir kiti valdovai ir jų žmonos. Po 1419 m. Vilniaus katedros gaisro jos liturginio inventoriaus atstatymu pasirūpino Ldk Vytautas Didysis, o vėliau ypatingu dosnumu Vilniaus katedrai išsiskyrė Jogailos sūnaus Kazimiero Jogailaičio žmona Elžbieta Habsburgaitė (1436/1437–1505)[55]. Katedrai ir parapinėms bažnyčioms liturginius reikmenis parūpindavo ir vyskupai, aukštas pareigas užimantys dvasininkai, didikai, turtingesnioji bajorija. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad Lietuvoje išlikę tik vadinamojo barokinio kirpimo liturginiai rūbai (nors šis terminas nėra visiškai tikslus), pasiūti iš XV a. II p. – XVIII a. audinių, tačiau ne kartą taisyti ir persiūti. Viduramžiais paplitusi plati, varpo pavidalo apsiaustą primenanti arnoto forma palaipsniui, Mišių liturgiją papildžius naujais simboliniais veiksmais, nuo XIII a. antros pusės ėmė siaurėti. Jau XV a. katalikiškose šalyse buvo paplitę sąlyginai siauri arnotai[56]. Pereinamuoju laikotarpiu, XV–XVI a., arnotas dar buvo pakankamai platus rūbas, tačiau kunigo rankos jau buvo atidengtos. XVI a. pab. – XVII a. pr. arnotas įgavo tradicinę, barokinę formą. Jis buvo ne tik siauresnis, bet ir gerokai trumpesnis už senąjį gotikinį apdarą[57]. Dauguma Vilniaus katedros ir kitų bažnyčių senųjų liturginių rūbų sudegė per gaisrus arba pražuvo karų ir suiručių verpetuose. Pavyzdžiui, dideli gaisrai Vilniaus katedrą niokojo 1419, 1530, 1539 ir 1610 m., o kai 1654-aisiais Rusijos kariuomenė priartėjo prie Vilniaus, katedros kapitula nutarė nuo

55 Vydas Dolinskas, „Gotikos epochos Vilniaus katedros lobynas: istorinės pastabos“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*, sud. Algė Jankevičienė, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 26 (2002): 226–228.

56 John Walsh, *The Mass and Vestments of the Catholic Church, Liturgical, Doctrinal, Historical and Archeological* (New York: Benziger Brothers, 1916), 419–421.

57 Barokinė forma dar įvardijama kaip Romos, ispaniškoji, prancūziškoji ar vokiškoji. Šie apibūdinimai atsirado tyrinėjant XVI–XIX a. liturginius rūbus, jie naudojami siekiant tiksliau nusakyti specifinį kirpimą, proporcijas ir paplitimo regioną.

liturginių rūbų nurinkti perlus ir brangakmenius, o pačius rūbus sudeginti, taip išlydant auksinius ir sidabrinius siūlus, kuriais jie buvo atausti arba siuvinėti[58]. Todėl iš senųjų Viduramžių LDK tekstilės pavyzdžių galima pateikti vos keliolika pavyzdžių.

Aptariant Vėlyvųjų viduramžių tekstilę LDK, plačiau galima kalbėti apie Florencijos ir Venecijos audinius bei Baltijos regiono siuvinių meninius bruožus. 1450–1500 m. datuotinų audinių ir XV a. pab. – XVI a. I ketv. siuvinių pavyzdžių išlikę tik pavieniuose liturginiuose rūbuose. Italijoje XIII–XV a. I pusėje stiprus tekstilės centras buvo Lukoje. XIV a. susibūrė ištisos audėjų bendruomenės Florencijoje, o kiek vėliau iškilo Venecija, Genuja. XV–XVI a., šalia šių miestų, stiprūs tekstilės centrai išsivystė Milane, Feraroje, Romoje ir Neapolyje. Kiekvienas šių centrų turėjo savo specifinę „specializaciją" audinių rūšių, kuriomis garsėjo Europoje. Pavyzdžiui, Genuja buvo pripažinta graviruotų aksomų srityje, Florencijoje daugiausia austi aksomo brokatai, o Venecija turėjo privilegijas austi altembasus[59].

Iki XIV a. Italijos tekstilėje vyravo rytietiškas audinių raštų stilius, o XIV a. čia susiformavo savita, nuo kitų kraštų besiskirianti ornamentika. XIV a. Venecijos audyklų išaustuose audinių raštuose pirmą kartą pasirodė granato ornamentas. Granato (lot. *Punica granatum*) motyvas, kuris simbolizuoja amžinybę, vaisingumą ar atgimimą, buvo populiariausias XIV a. pr. – XVII a. pr. Italijos tekstilės ornamentų, pasireiškęs daugybe variantų ir stilizacijos būdų. Šį laikotarpį vokiečių tekstilės istorikas Ernstas Flemmingas (1866–1931) pavadino granato laikotarpiu[60]. Šio ornamento įsitvirtinimas audinių raštuose sutapo su Vėlyvųjų viduramžių ir Renesanso (XV a. II p. – XVI a. pr.) stilių raida tekstilėje. Pažymėtina, kad audinių raštų stilistinė raida neatitinka kitų meno rūšių stilių periodizacijos: pavyzdžiui, lyginant su vaizduojamaisiais menais, jų raida kiek vėlavo. Audinių raštuose plačiai naudoti granato pumpuro, žiedo įvairiose jo žydėjimo fazėse ir sunokusio vaisiaus motyvai, dažnai komponuoti su dagio žiedu. Būtent audiniai su šiais augaliniais ornamentais raštuose apibrėžiami kaip dar Viduramžių,

58 Gitana Zujienė, *Lobyno istorija (nuo įkūrimo iki šių dienų)*, 11, http://bpmuziejus.lt/uploads/moksliniai straipsniai pdf/Lobyno istorija Zujiene lt.pdf, žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.

59 Natalia Krupa, *Włoskie tkaniny aksamitne z XV i XVI wieku w zabytkowych tekstyliach ze skarbca katedry na Wawelu* (Kraków: Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, 2013), 29–33.

60 Ernst Flemming, *Textile Künste: Weberei, Stickerei, Spitze, Geschichte, Technik, Stilentwicklung* (Berlin: Verlag für Kunstwissenschaft, 1950), 132.

5. Arnotas, XV a., Italija, šilkinis aksomas, LNM, inv. nr. IM6937

Chasuble, silk velvet, Italy, 15th c.

vėlyvosios gotikos, tačiau iščentrinė kompozicija, susmulkėjęs piešinio raportas priskiriami renesanso formoms [5 il.][61].

Siuvinėjimas: vietinė tradicija ir importas

Apie Viduramžių pasaulietinės ir religinės tekstilės siuvinėjimą liudija išlikę pavieniai archyviniai dokumentai, fragmentiškos žinios ir XV a. pab. – XVI a. I p. pavyzdžiai. Visgi šios fragmentiškos žinios leidžia susidaryti vaizdą, kad siuvinėjimas Lietuvoje turi savas tradicijas ir buvo naudojamas tiek pasaulietinei, tiek liturginei tekstilei puošti. Siuvinėti ne tik šiame tekste jau minėti galvos apdangalai, pirštinės, bet ir kostiumo aksesuarai (pavyzdžiui, odiniai diržo krepšiai, piniginės) bei apavas[62]. XII–XIV a. Naugardo

61 Krupa, *Włoskie tkaniny aksamitne*, 39.

62 https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/stendines-parodos/tarp-kasdienybes-ir-prabangos-restauruoti-lietuvos-didziuju-kunigaiksciu-rumu-archeologiniai-radiniai; Rickevičiūtė, „Karmėlavos senkapis“, 183–192; Vitkūnas, „Kernavės miestas XIII–XIV amžiuje“, 168; Jurgita Kalėjienė, „Siuvinėtas auliukinis“, https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/siuvinetas-auliukinis.

bažnyčių freskos taip pat liudija buvus labai puošnią ir įvairiaspalvę siuvinėtą avalynę. Puošniai siuvinėtos avalynės atgarsių archeologai surado kasinėdami Kernavės ir Vilniaus miestų gotikos laikotarpio kultūrinius sluoksnius[63].

Apie siuvinėtojus amatininkus išliko dar mažiau žinių, tačiau fragmentiški paminėjimai leidžia daryti išvadas, kad ypač buvo vertinami siuvinėtojai (vyrai ir moterys) auksu. Antai Ldk Vytautas Didysis jau anksčiau minėto susitikimo metu imperatoriui Zigmantui Liuksemburgiečiui dovanojo dvi rūmų moteris, siuvinėjusias auksu[64]. 1412 m. gegužės 29 d. Moldavijos vaivada Aleksandras laiške Kastilijos valdovui Ferdinandui rašė, kad Ldk Vytauto dvare turėta mažiausiai „tris šimtus šilkinių rūbų siuvėjų bei kailiadirbių, siuvinėjančių rūbus vien tik kunigaikščiui“, o jo žmona savo dvare turėjo mažiausiai tris šimtus auksu ir šilkais apsirengusių mergaičių[65]. Neaišku, kiek šie skaičiai atitiko to meto realybę, tačiau šis faktas neabejotinai liudija apie siuvinėtojų poreikį ir egzistavimą LDK valdovo dvare.

Šios srities amatininkai įvairiuose Europos miestuose pradėjo burtis jau XIII a., tačiau ne visur jie sukūrė savarankiškas organizacijas. Pavyzdžiui, Kelne, Miunchene, Prahoje ir daugelyje Nyderlandų miestų siuvinėtojai priklausė tapytojų cechams, o Vienoje jie buvo auksakalių cecho nariai[66]. Lietuvoje taip pat nebuvo įkurtas atskiras cechas, tačiau neabejotina, kad šie amatininkai buvo itin vertinami. 1529 m. Pirmajame Lietuvos statute siuvinėtojai auksu minimi kaip atskira amatininkų grupė, už kurių, kaip ir raitininkų, nužudymą grėsė 12 gražių bauda[67]. Ldk Vytauto Didžiojo teikiamos siuvinėtos dovanos, Ldk Aleksandro Jogailaičio drabužių inventoriuje minimi siuvinėti drabužiai liudija[68], kad Lietuvos valdovų dvaruose ši amato rūšis buvo pakankamai aukšto lygio ir plačiai naudojama.

63 Arūnas Puškorius, „Aulinis“, https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/aulinis.

64 Jonas Matusas, *Lietuvių kultūra senais laikais: (iki 16-to amžiaus)* (Kaunas: [Sakalas], 1939), 35.

65 Stephen Christopher Rowell, „Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Ispanų karalysčių ryšiai 1411–1412 ir 1434 m. tekstuose“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2003/1 (2004): 182.

66 Evelin Wetter, *Mittelalterliche Textilien III: Stickerei bis um 1500 und figürlich gewebte Borten* (Riggisberg: Abegg-Stiftung, 2012), 308.

67 *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1, *Feodalinis laikotarpis*, sud. Povilas Pakarklis, Konstantinas Jablonskis, Juozas Jurginis, Valentinas I. Neupokojevas (Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955), 140.

68 *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, t. 19, *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t. d. (1501–1506) / Acta Alexandri regis Poloniae,*

Minėta, kad iš Viduramžių siuvinėjimo Lietuvoje yra išlikę tik XV a. pab. – XVI a. I p. siuvinėtų liturginių rūbų pavyzdžiai. Čia reikia pastebėti, kad taip puošti rūbai Vilniaus katedroje radosi su pirmaisiais jos aprūpinimais po 1387 m. krikščionybės įvedimo Lietuvoje. Pirmasis Vilniaus vyskupas pranciškonas Andriejus (vyskupas 1388–1398) 1398 m. testamentu katedrai ir savo koplyčiai užrašė perlais ir brangakmeniais nusagstytą mitrą, arnotus, dalmatikas, kapas, aukso gijomis siuvinėtą korporalą ir kitus rūbus[69]. 1539 m. sudarytame Alberto Goštauto (apie 1480–1539) testamente minimas įspūdingas skaičius Vilniaus katedrai ir Geranainių (dab. Baltarusija) bažnyčiai dovanojamų liturginių rūbų ir reikmenų kiekis, dalis jų buvo siuvinėta aukso, šilko siūlais, perlais, brangakmeniais[70]. 1552 m. Vilniaus katedros Goštautų koplyčios inventoriuje minima šešiolika arnotų, iš kurių penki buvo siuvinėti. Vieno jų žinoma ir aukojimo data – 1510 metai. Arnotų kolonose, kaip įprasta tuometinei Vidurio ir Šiaurės Europos liturginių rūbų puošybai, buvo pavaizduoti Nukryžiuotasis su Švč. Mergele Marija ir šv. evangelistu Jonu, Švč. Trejybė, įvairūs tuo metu populiarūs šventieji – šv. apaštalas Andriejus, šv. Marija Magdalietė ir kt.[71]

Viduramžių siuvinėjimo pabaiga Vidurio ir Rytų Europoje laikomi 1525–1530 metai, kai to meto audiniuose jau klestėjo renesansiniai raštų komponavimo būdai ir ornamentas. Iš senojo Viduramžių liturginių rūbų siuvinėjimo Lietuvoje išlikę vos šeši pavyzdžiai – arnotai iš Vilniaus katedros, Piltenės[72], Švenčionių, Lydos, Pinsko Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (pranciškonų) bažnyčių ir kapos skydas iš Vilniaus katedros[73]. Išlikusių senųjų

magni ducis Lithuaniae etc. (1501–1506) wydał Fryderyk Papée (W Krakowie: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności; Warszawa: skład główny w Księgarniach Gebethner i Wolff, 1927), 545.

69 Dolinskas, „Gotikos epochos Vilniaus katedros lobynas: istorinės pastabos“, 227.

70 *Dailės istorijos šaltiniai: nuo seniausių laikų iki mūsų dienų*, antologija, [mokymo priemonė humanitarinių specialybių studentams], sud. Giedrė Jankevičiūtė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012), 692–701.

71 *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas*, sudarė ir parengė Stephen C. Rowell (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015), 162–163.

72 Piltenės bažnyčios arnotas 1856 m. buvo perduotas Varnių katedrai, o iš jos pateko į LNDM (inv. nr. TD-1354). Danutė Murauskienė, „Bažnytinės tekstilės restauravimas“, in *Muziejinių eksponatų priežiūra*, d. 3, *Muziejinės tekstilės konservavimas ir restauravimas* (Vilnius: Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centras, 2019), 91.

73 Gražina Marija Martinaitienė, „II. 1. Arnotas“, in *Lietuvos sakralinė dailė, Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas*,

6. Arnoto šonų audinys – šilkinis damastas, XX a. pr., pusšilkis aksomas. Arnoto nugaros kolonos ir priekio kolonos viršutinė figūra – drobė, auksuoto sidabro, šilkiniai siūlai, siuvinėjimas, XV a. pab. – XVI a. pr., Baltijos regionas. Priekio kolonos likusios figūros, XV a. II p., Centrinė arba Vakarų Europa, Švenčionėlių bažnyčia, Bažnytinio paveldo muziejus (toliau – BPM), inv. nr. BT-2164, Gedo Čiuželio nuotrauka, 2017

Fabric of the chasuble's sides—silk damask, early 20th c.; semi-silk velvet. Upper figure of the back and front column orphreys—linen; gilded silver and silk threads, embroidery, late 15th – early 16th c., Baltic region. Remaining figures of the front column orphrey—2nd half of the 15th c., Central or Western Europe, photo by Gedas Čiuželis, 2017

arnotų kolonų siuvinėjimas būdingas Vėlyvųjų viduramžių Baltijos regione susiformavusiam stiliui, todėl nustatyti tiksliai, kuriame krašte šie siuviniai radosi, praktiškai neįmanoma[74]. XV–XVI a. I ketv. stiprūs liturginės tekstilės

t. III, *Bažnytinė tekstilė. XV–XX a. pradžia*, sud. Gražina Marija Martinaitienė ir Eglė Pinkutė (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004), 141; Gražina Marija Martinaitienė, „II. 2. Kapos skydas", in *Lietuvos sakralinė dailė, Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene" katalogas*, t. III, 141–142; Gražina Marija Martinaitienė, „II. 3. Arnotas", in *Lietuvos sakralinė dailė, Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene" katalogas*, t. III, 142; Nadezhda Fedorovna Vysotskaya, *Dekaratyuna-prykladnoe mastactva Belarusi XII–XVII stagoddzyau* (Minsk: Belarus, 1984), 125–127; Rita Pauliukevičiūtė, *Šilkas ir auksas: XV–XVIII a. šilkiniai audiniai Bažnytinio paveldo muziejaus liturginių drabužių rinkinyje* (Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2014), 18–21; Rita Pauliukevičiūtė, *Siuvinėtas dangus: Vilniaus arkivyskupijos bažnyčių XV–XX a. siuvinėti liturginiai drabužiai* (Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2017), 17–27.

74 Viduramžių siuvinėjimo istorijos tyrinėtojai vienai ar kitai mokyklai priskiria tik tuos dirbinius, kurių istorija pagrįsta archyviniais dokumentais arba išskiriama grupė siuvinių su labai ryškiais identiškais elementais ir bruožais. Už konsultacijas šia tema dėkoju habil. dr. Evelin Wetter.

siuvinėtojų centrai veikė Vokietijoje (Niurnberge, Miunchene, Kelne, Liubeke), Lenkijoje (Krokuvoje), Švedijoje (Vadstenoje). Be to, Baltijos regiono siuvinėjimo pobūdžiui ir stiliui artimi Čekijos (Praha), tuometinės Vengrijos karalystės šiaurinėje dalyje (didžioji dalis dab. Slovakijos) liturginiai siuviniai. Tačiau šiame kontekste išsiskiria XX a. pradžioje persiūtas ir iš dviejų skirtingų liturginių rūbų sukomponuotas Švenčionėlių Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios bažnyčios arnotas. Keturiose rūbo nugaros ir vienoje (viršutinė) priekio kolonose siuvinėtose kompozicijose pavaizduoti Kristus Pasaulio Valdovas ir keturi sėdintys šv. apaštalai (Paulius, Baltramiejus, Andriejus, Petras) [6 il.]. Panašios šventųjų figūrų traktuotės analogų Vidurio Europos vėlyvosios gotikos siuviniuose nepavyko rasti (įprastai jie vaizduojami stovintys), nors vienas arnotas su sėdinčiomis šventųjų figūromis išlikęs Nyderlanduose (jis priskiriamas vietiniams meistrams). Dvi apatinės priekio kolonos kompozicijos, vaizduojančios šv. Agnietę su avinėliu ir šv. apaštalą Joną, yra vėlyvesnės, o pagal meninį braižą, arkų traktuotę, fono siuvinėjimo pobūdį jas galėtume priskirti meistrui, patyrusiam XV a. IV ketv. – XVI a. I trečd. Nyderlandų siuvinėjimo centrų įtaką[75].

XV pab. – XVI a. I p. Piltenės bažnyčios arnoto dekoras artimesnis vokiškųjų kraštų meninėms savybėms [7 il.]. Arnoto nugaros kryžiuje ant drobės išsiuvinėta Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu, stovinti ant pusmėnulio ir apsupta spindulių (Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (lot. *Assumptio*, it. *Assunta*) ikonografinis tipas). Abipus jos pavaizduotos šv. kankinės Kontryna ir Barbora, žemiau, kryžiaus stiebo apatinėje dalyje, – šv. Uršulė ir šv. Darata (Dorotėja)[76]. Identiška ikonografinė schema išsiuvinėta net keliose XV–XVI a. pradžios Vidurio Europos arnotų nugaros kryžių kryžmose: keturi arnotai iš Bernheimerių šeimos kolekcijos (jie datuojami XV a. III ketv., XV a. paskutiniu trečdaliu, XV a. pab. ir apytiksliai 1500 m.[77]), XVI a. pradžios arnotas iš Halberštato katedros (dab. Vokietija)[78], apie 1500 m. datuojamas liturginis rūbas iš Karlšteino

75 Tokios pat arkos sutinkamos keliuose siuviniuose, datuojamuose 1460–1480 m., 1500–1525, XV a. IV ketv. ir 1530 metais. Žr. *Middeleeuwse borduurkunst uit de Nederlanden*, sud. Micha Leeflang, Kees van Schooten (Zwolle: WBooks, 2015), 27–28, 159.

76 Martinaitienė, „II. 3. Arnotas“, in *Lietuvos sakralinė dailė, Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas*, t. III, 142.

77 Arnotai priskiriami skirtingiems Vokietijos, Pietų ir Pietryčių Vokietijos meistrams. Žr. Saskia Durian-Ress, *Textilien, Sammlung Bernheimer: Paramente, 15.-19. Jahrhundert* (Munich: Hirmer Verlag, 1991), 24–25, 28–29, 34–35, 44–45.

78 Arnotas priskiriamas XVI a. pr. Vidurio Vokietijos meistrams. Žr. Karen Stolleis, *Messgewänder aus deutschen Kirchenschätzen vom Mittelalter bis zur Gegenwart: Geschichte, Form und Material* (Regensburg: Schnell & Steiner, 2001), kat. nr. 8.

7. Arnoto šonų ir priekio kryžiaus audiniai – šilkiniai damastai, XV a. IV ketv. – XVI a. I ketv, Italija. Arnoto nugaros kolona – drobė, šilkiniai, lininiai, auksuoto sidabro ir sidabro siūlai, siuvinėjimas, XV pab. – XVI a. I p., Baltijos regionas, Piltenės bažnyčia, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus (toliau – LNDM), TD-1354, Tomo Kapočiaus nuotrauka, 2019

Fabrics of the chasuble's sides and front cross—silk damask, 4th quarter of the 15th c. – 1st quarter of the 16th c., Italy. Back column orphrey—linen; silk, linen, gilded silver, and silver threads, embroidery, late 15th c. – 1st half of the 16th c., Baltic region, photo by Tomas Kapočius, 2019

(dab. Čekija)[79], todėl neatmetama galimybė, kad šios vaizdavimo schemos pirmavaizdis galėjo būti grafikos kūrinys. Visus šiuos paramentus sieja tai, kad šalia Švč. Mergelės Marijos vaizduojamos šv. kankinės Kotryna ir Barbora, tačiau kryžiaus stiebo apatinėje dalyje šventųjų vaizdavimas skiriasi (vaizduojamos šv. Darata ir šv. Uršulė arba šv. Elžbieta (?), kitais atvejais šv. Marija Magdalietė ir šv. Kotryna Sienietė (?), scenos iš Kūdikėlio Jėzaus gyvenimo). Įvertinus Piltenės bažnyčios arnoto stilistines savybes, kresnokas šventųjų figūras, fono siuvinėjimą, hipotetiškai jį būtų galima priskirti Vokietijos meistrams.

Vokiškųjų kraštų meistrų įtakai būtų galima priskirti ir gotikiniu siuvinėjimu puoštą žalios liturginės spalvos Vilniaus katedros arnotą. Jo nugaros kresnokų proporcijų kryžiuje išsiuvinėtos penkios Kristaus kančios ciklo scenos – Judo pabučiavimas (kryžiaus apačioje), *Ecce Homo*,

79 Zoroslava Drobna, *Les Tresors de la Broderie Religieuse en Tchecoslovaquie* (Prague: Sfinx, 1950), 28–29, il. 41.

8. Arnoto šonų audinys – šilkinis damastas, XV a. II p. – XVI a. pr., Italija. Arnoto kolonos – drobė, auksuoto sidabro, šilkiniai ir lininiai siūlai, siuvinėjimas, XV a. pab. – XVI a. pr., Baltijos regionas, Vilniaus arkikatedra, BPM, inv. nr. BT-717, Gedo Čiuželio nuotrauka, 2017

Fabric of the chasuble's sides—silk damask, 2nd half of the 15th c. – early 16th c., Italy. Chasuble's column orphreys—linen; gilded silver, silver, and linen threads, embroidery, late 15th – early 16th c., Baltic region, photo by Gedas Čiuželis, 2017

Nuplakimas, Jėzaus vainikavimas erškėčiais ir kryžmos centre Nukryžiuotasis su Švč. Mergele Marija ir šv. apaštalu Jonu [8 il.][80]. Nukryžiavimo scena yra bene dažniausiai vaizduojama Vėlyvųjų viduramžių arnotų nugarų kolonose. Šalia Nukryžiuotojo dažnai būdavo vaizduojami šv. evangelistas Jonas, Švč. Mergelė Marija, šv. Marija Magdalietė, o kituose kolonos registruose – įvairūs evangelistai, šventieji, Kristaus kančios scenos.

Neatmetama galimybė, kad į tuometinę Lietuvą daug siuvinėtų liturginių rūbų galėjo patekti eksporto keliu iš Krokuvos, Gdansko ir kitų meno centrų, tuo labiau kad religinių dailės kūrinių ir liturginių reikmenų gabenimo atvejai fiksuoti dokumentuose[81]. Ir kituose Vidurio bei Rytų Europos miestuose egzistavo siuvinėtų liturginių rūbų eksporto ir importo praktika,

80 Plačiau žr. Martinaitienė, „II. 1. Arnotas", in *Lietuvos sakralinė dailė, Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene" katalogas*, t. III, 141.

81 Barbara Miodońska, *Małopolskie malarstwo książkowe: 1320–1540* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993), 94.

9. Kapos skydas – šilkinis brokatas, šilkiniai, auksuoto sidabro, sidabro siūlai, siuvinėjimas, XV a. pab. – XVI a. I ketv., Nyderlandai, Vilniaus arkikatedra, BPM, inv. nr. BT-707, Gedo Čiuželio nuotrauka, 2017

Cope shield—silk brocade; silk, gilded silver, and silver threads, embroidery, late 15th – 1st quarter of the 16th c., Netherlands, photo by Gedas Čiuželis, 2017

kurią vykdė vadinamieji agentai ir privatūs užsakovai[82]. Vilniaus katedros liturginės tekstilės rinkinyje išlikęs kapos skydas (XV a. pab. – XVI a. I ketv.) neabejotinai priskirtinas Nyderlandų meistrams [9 il.], kurių darbuose tuo metu jau skleidėsi renesanso stilius[83]. Skydas siuvinėtas netaisyklinga *or nué* technika, kai siuvinėjant metalo siūlai buvo klojami horizontaliai ir pridaigstomi spalvotais šilkiniais siūlais, laisvai pasirenkant atstumą tarp dygsnių[84]. Taip įvairių spalvų siūlais ir skirtingais dygsnių atstumais buvo suformuojamos sudėtingos, perspektyvinio piešinio, daugiafigūrės ir pakankamai plastiškos kompozicijos. Kapos skyde papildomai panaudotas atlasinis dygsnis, aplikuotos virvelės. Jame išsiuvinėta Italijos renesanso metu išpopuliarėjusi ir tapusi tradicine *Paskutinės vakarienės* scena, kurioje dvylika apaštalų su Išganytoju pavaizduoti sėdintys menėje už stalo. Skyde detaliai pavaizduotos interjero detalės: arkiniai langai, kryžtoliniai skliautai, grindų plytelės, suolų dekoras, indai. Visos kompozicijos centre įkomponavus frontalią Jėzaus figūrą, išryškinta jo asmenybės svarba išganymo istorijoje. Su Renesansu šį skydą sieja ir pati siužeto traktuotė, kai Judo figūra komponuojama priekyje,

82 Wetter, *Mittelalterliche Textilien III*, 309.

83 *Middeleeuwse borduurkunst uit de Nederlanden*, 36–49, 170–179.

84 Pauliukevičiūtė, *Siuvinėtas dangus*, 18.

priešakinėje stalo pusėje, jį atskiriant nuo kitų apaštalų ir taip pabrėžiant išdavystės temą[85].

Apibendrinimas

LDK Viduramžių tekstilės tyrinėjimus apsunkina rašytinių šaltinių trūkumas. Archeologinių radinių gausumą Lietuvoje ribojo mirusiųjų deginimo paprotys, išlikęs iki XIII a., tačiau rytinės LDK, anksčiau paveiktos krikščionybės, archeologiniai radiniai yra gerokai gausesni. Ikonografiniai šaltiniai – dailės kūriniai nesuteikia informacijos apie to meto aprangą bei tekstilę, nes asmenys juose pavaizduoti dėvintys to laikmečio Vakarų Europos kostiumą. Lietuvos valdovų dvarų aprašymai liudija, kad Viduramžiais tekstilė atliko puošybinę funkciją, o aukštos kokybės audiniai ir siuviniai reiškė politinę įtaką ir galią, socialinį ir ekonominį statusą ir buvo plačiai naudojami kaip diplomatinė dovana.

Archeologiniai tyrinėjimai liudija vykusią vietinę tekstilės ir aprangos gamybą. X–XIII a. Europoje išplito horizontalios audimo staklės, leidžiančios išausti sudėtingesnius ir puošnesnius audinius. Pirmi šio tipo audiniai Lietuvoje archeologiniuose radiniuose aptikti tik XIV a., nors Latvijoje jie žinomi jau nuo XII amžiaus. Iki XV a. vidurio Lietuvoje buvo audžiami nesudėtingų, elementarių audimo technikų tekstilės dirbiniai, nereikalaujantys ypatingų amatininkiškos meistrystės gebėjimų, patirties ir sudėtingesnių rašto kompozicijų. XV a. Vilniuje buvo susiformavusi stipri gelumbės gamybos manufaktūra, austos prabangios audinių rūšys, steigiamos valdovų dirbtuvės. XIII–XVI a. pradžioje audiniai dažyti vietiniais ir įvežtiniais augaliniais pigmentais.

Į LDK buvo importuojami audiniai ir iš Vakarų Europos bei Rytų kraštų. Anksčiausi archeologiniai radiniai apie importuotus audinius mus pasiekia iš XII amžiaus. Šilko audiniai Lietuvoje buvo išskirtinai prabangos prekė. XV a. II p. – XVI a. pr. šilkiniai audiniai į LDK gabenti iš garsiųjų Italijos, Osmanų imperijos manufaktūrų.

Vėlyvųjų viduramžių tekstilės pavyzdžiai išliko tik pavieniuose liturginiuose rūbuose, todėl apie jų audinius ir dekorą galima kalbėti tik remiantis archyviniais šaltiniais, testamentais, išlikusiais bažnyčių inventoriais.

85 Martinaitienė, „II. 2. Kapos skydas“, in *Lietuvos sakralinė dailė, Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas*, t. III, 141.

Siuvinėti liturginiai rūbai eksporto keliu į Lietuvą pateko iš įvairių meno centrų. Išlikę siuviniai atskleidžia specifinius LDK būdingus siuvinėjimo bruožus, neįprastas šventųjų figūrų traktuotes, Vidurio ir Rytų Europos siuvinėjimo centrų įtakas.

Apie siuvinėtojus LDK yra išlikę itin mažai žinių. Fragmentiški jų paminėjimai leidžia teigti, kad tuo metu ypač buvo vertinami siuvinėtojai auksu, kurių ženklūs skaičiai minimi Ldk Vytauto Didžiojo dvare. Šie amatininkai minimi ir Pirmajame Lietuvos statute (1529). Viduramžių suvinėjimo pabaiga laikomi 1525–1530 m., kai audiniuose jau klestėjo renesansiniai raštų komponavimo būdai ir ornamentai.

Gauta —— 2023 03 09

Spausdinti šaltiniai

Antanavičius, Darius ir Rimvydas Petrauskas (parengė). *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007.

Jankevičiūtė, Giedrė (sud). *Dailės istorijos šaltiniai: nuo seniausių laikų iki mūsų dienų*, antologija, [mokymo priemonė humanitarinių specialybių studentams]. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012.

Kiaupienė, Jūratė ir Rimvydas Petrauskas (parengė). Windecke, Eberhard. *Imperatoriaus Zigmanto knyga: XV a. Lietuvos valdovų portretai: pasakojimai ir vaizdai*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2015.

Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia. T. 19, *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t. d. (1501–1506) / Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae etc. (1501–1506) wydał Fryderyk Papée*. W Krakowie: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności; Warszawa: skład główny w Księgarniach Gebethner i Wolff, 1927.

Pakarklis, Povilas, Konstantinas Jablonskis, Juozas Jurginis ir Valentinas I. Neupokojevas (sud.). *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*. T. 1, *Feodalinis laikotarpis*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.

Rowell, Stephen C. (sud.). *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.

Literatūra

Almonaitis, Vytenis. „Kaltinėnų krašto bajorai XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje“. *Lietuvos istorijos metraštis* 2010.1 (2011): 85–92.

Childs, Wendy R. “England’s Contacts with Poland-Lithuania in the Fourteenth to Sixteenth Centuries”. In *Britain and Poland-Lithuania: Contact and Comparison from the Middle Ages to 1795*, ed. Richard Unger, Jakub Basista. Leiden: Brill, 2008.

Dolinskas, Vydas. „Gotikos epochos Vilniaus katedros lobynas: istorinės pastabos“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*, sud. Algė Jankevičienė. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 26 (2002): 224–241.

Drobna, Zoroslava. *Les Tresors de la Broderie Religieuse en Tchecoslovaquie*. Prague: Sfinx, 1950.

Durian-Ress, Saskia. *Textilien, Sammlung Bernheimer: Paramente, 15.-19. Jahrhundert*. Munich: Hirmer Verlag, 1991.

Flemming, Ernst. *Textile Künste: Weberei, Stickerei, Spitze, Geschichte, Technik, Stilentwicklung*. Berlin: Verlag für Kunstwissenschaft, 1950.

Ivinskis, Zenonas. *Lietuvos prekyba su prūsais*. D. I, *Iki XVI amžiaus pradžios*. Kaunas: V. D. universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto leidinys, 1934.

Ivinskis, Zenonas. *Rinktiniai raštai*. T. 1, *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 1978.

Kalėjienė, Jurgita. „Siuvinėtas auliukinis“. https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/siuvinetas-auliukinis.

Klimas, Petras. *Ghillebert de Lannoy: dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413–14 ir 1421 metais)*. Kaunas: [s. n.], 1931.

Krupa, Natalia. *Włoskie tkaniny aksamitne z XV i XVI wieku w zabytkowych tekstyliach*

ze skarbca katedry na Wawelu. Kraków: Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, 2013.

Liekytė, Giedrė. „Austinė juosta". https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/austine-juosta.

Lukšėnienė, Vytautė ir Asta Adomaitytė. „XV–XVI a. archeologinio moters kostiumo rekonstrukcija". In *Vakarų Lietuvos istorinis kostiumas XV a. – XX a. I pusė*. Klaipėda: Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2017.

Martinaitienė, Gražina Marija. „II. 1. Arnotas". *Lietuvos sakralinė dailė. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene" katalogas*. T. III, *Bažnytinė tekstilė. XV–XX a. pradžia*, sud. Gražina Marija Martinaitienė ir Eglė Pinkutė, 141. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004.

Martinaitienė, Gražina Marija. „II. 2. Kapos skydas". *Lietuvos sakralinė dailė. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene" katalogas*. T. III, *Bažnytinė tekstilė. XV–XX a. pradžia*, sud. Gražina Marija Martinaitienė ir Eglė Pinkutė, 141–142. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004.

Martinaitienė, Gražina Marija. „II. 3. Arnotas". *Lietuvos sakralinė dailė. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene" katalogas*. T. III, *Bažnytinė tekstilė. XV–XX a. pradžia*, sud. Gražina Marija Martinaitienė ir Eglė Pinkutė, 142. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004.

Martinaitienė, Gražina Marija. *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2013.

Matusas, Jonas. *Lietuvių kultūra senais laikais: (iki 16-to amžiaus)*. Kaunas: [Sakalas], 1939.

Mickūnaitė, Giedrė. *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.

Middeleeuwse borduurkunst uit de Nederlanden, sud. Micha Leeflang, Kees van Schooten. Zwolle: WBooks, 2015.

Miodońska, Barbara. *Małopolskie malarstwo książkowe: 1320–1540*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993.

Murauskienė, Danutė. „Bažnytinės tekstilės restauravimas". In *Muziejinių eksponatų priežiūra*. D. 3, *Muziejinės tekstilės konservavimas ir restauravimas*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centras, 2019.

Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Stendinė paroda „Tarp kasdienybės ir prabangos. Restauruoti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų archeologiniai radiniai". https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/stendines-parodos/tarp-kasdienybes-ir-prabangos-restauruoti-lietuvos-didziuju-kunigaiksciu-rumu-archeologiniai-radiniai.

Nenienė, Inga. „Languoto ornamento variantų sklaida Lietuvos tekstilėje". In *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai*, sud. Irena Regina Merkienė. Vilnius: Versus aureus, 2007.

Pauliukevičiūtė, Rita. *Siuvinėtas dangus: Vilniaus arkivyskupijos bažnyčių XV–XX a. siuvinėti liturginiai drabužiai*. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2017.

Pauliukevičiūtė, Rita. *Šilkas ir auksas: XV–XVIII a. šilkiniai audiniai Bažnytinio paveldo muziejaus liturginių drabužių rinkinyje*. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2014.

Pečeliūnaitė-Bazienė, Elvyra. „2/2 sustiprinto ruoželinio pynimo audiniai I–XII a. Lietuvos pajūrio laidojimo paminkluose". *Archaeologia Lituana* 5 (2004): 66–77.

Pečeliūnaitė-Bazienė, Elvyra. „Dažikliai, nustatyti Vakarų Lietuvos iškastinėje tekstilėje".

In *Vakarų Lietuvos istorinis kostiumas XV a. – XX a. I pusė*, 21–24. Klaipėda: Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2017.

Pečeliūnaitė-Bazienė, Elvyra. „Natūralūs dažikliai, nustatyti I–XII a. iškastinės tekstilės fragmentuose“. *Lietuvos archeologija* 30 (2007): 81–96.

Puškorius, Arūnas. „Aulinis“. https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/aulinis.

Puškorius, Arūnas. „Odinis diržo krepšys“. https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/odinis-dirzo-krepsys.

Rickevičiūtė, Kristina. „Karmėlavos kapinynas“. *Lietuvos archeologija* 11 (1995): 73–103.

Rickevičiūtė, Kristina. „Karmėlavos senkapis (1998–2000 m. tyrinėjimai)“. *Lietuvos archeologija* 24 (2003): 161–228.

Rowell, Stephen C. „Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Ispanų karalysčių ryšiai 1411–1412 ir 1434 m. tekstuose“. *Lietuvos istorijos metraštis* 2003/1 (2004): 149–188.

Rowell, Stephen C. „Ginčai ir jų sprendimas XV amžiaus Lietuvoje: apgautų pirklių bei nusikaltusių kunigų pavyzdžiai“. *Lietuvos istorijos studijos* 20 (2007): 9–20.

Rowell, Stephen C. „Vilniaus pirklių partnerių tinklas XV a. viduryje: šaltiniotyrinis aspektas“. *Vilniaus istorijos metraštis* 1 (2007): 19–27.

Senvaitienė, Jūratė, Laima Vedrickienė, Vasarė Čeplinskaitė ir Saulė Urbanavičienė. „Bečių kapinyno audinių konservavimas ir tyrimas“. *Lietuvos archeologija* 11 (1995): 104–116.

Sirutavičius, Marius. „Maskvos pasiuntinių priėmimo ceremonialas Lietuvos valdovo dvare Vilniuje XV a. pabaigoje – XVI a. viduryje“. In *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*, 8–33, sud. Liudas Glemža. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007.

Starzyński, Marcin. „Lietuva ir lietuviai viduramžių Krokuvos sąskaitų knygose“. In *Jogailos ir Vytauto laikai: mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas Žalgirio mūšio 600-osioms metinėms*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.

Steponavičienė, Daiva. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga XIII a. viduryje – XVI a. pradžioje*. Vilnius: Versus aureus, 2007.

Stolleis, Karen. *Messgewänder aus deutschen Kirchenschätzen vom Mittelalter bis zur Gegenwart: Geschichte, Form und Material*. Regensburg: Schnell & Steiner, 2001.

Turnau, Irena. *Słownik ubiorów*. Warszawa: Semper, 1999.

Valatkevičienė, Rasa. „Raudona gelumbė“. https://www.valdovurumai.lt/lankytojams/savaites-eksponatas/raudona-gelumbe.

Vysotskaia, Nadezhda Fiodorovna. *Dekoratyŭna-prykladnoe mastatstva Belarusi XII–XVII stagoddziaŭ*. Minsk: Belarus, 1984.

Vitkūnas, Manvydas. „Kernavės miestas XIII–XIV amžiuje“. In *Lietuvos lokaliniai tyrimai 2002–2005*, 132–193. http://www.llt.lt/pdf/archeologija_132-193.pdf.

Volkaitė-Kulikauskienė, Regina. *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997.

Walsh, John. *The Mass and Vestments of the Catholic Church, Liturgical, Doctrinal, Historical and Archeological*. New York: Benziger Brothers, 1916.

Wetter, Evelin. *Mittelalterliche Textilien III: Stickerei bis um 1500 und figürlich gewebte Borten*. Riggisberg: Abegg-Stiftung, 2012.

Zujienė, Gitana. *Lobyno istorija* (nuo įkūrimo iki šių dienų). http://bpmuziejus.lt/uploads/moksliniai straipsniai pdf/Lobyno istorija Zujiene lt.pdf.

Summary

About Medieval Textiles in Lithuania: Sources and Artefacts

Gabija Surdokaitė-Vitienė

Keywords: history of textiles, fabrics, embroidery, import, export, diplomatic gift.

This publication offers a comprehensive overview of the relatively understudied medieval textiles of the Grand Duchy of Lithuania (GDL). Drawing on historical source research, archaeological evidence, artistic analysis of surviving artefacts, and related contextual materials, it aims to present a detailed account of the history and development of medieval textiles in the GDL. Particular attention is given to their distinctive features, places of origin, modes of distribution, weaving techniques, and decorative elements. The study focuses exclusively on weaving and embroidery; consequently, aspects of costume and dress are not addressed, as they fall beyond the scope of the publication.

The study of medieval textiles in the GDL is hindered by the scarcity of written sources. Archaeological material in Lithuania is likewise limited, owing in part to the widespread practice of cremation, which persisted until the thirteenth century. In contrast, the eastern regions of the GDL, where Christian influence took hold earlier, have yielded a greater number of finds. Contemporary iconographic sources—works of art—offer little insight into local clothing and textiles, as they typically depict figures dressed in Western European fashions. Nonetheless, surviving descriptions of Lithuanian ducal palaces indicate that textiles played primarily decorative roles in the Middle Ages. High-quality fabrics and embroidered items signalled political authority, social and economic status, and were widely used as diplomatic gifts.

Archaeological evidence attests to the local production of textiles and clothing within the GDL. The dissemination of horizontal weaving looms across Europe between the tenth and the thirteenth centuries made more complex and ornate fabrics possible. In Lithuania, however, the earliest archaeological examples of such fabrics date only to the fourteenth century, although they appear in Latvia as early as the twelfth century. Until the mid-fifteenth century, locally woven textiles remained

relatively simple, requiring neither specialized craftsmanship skills nor intricate patterning. By the fifteenth century, Vilnius had developed a flourishing craft production of broadcloth, producing luxurious textiles and establishing workshops associated with the ducal court. From the thirteenth to the sixteenth century, fabrics were dyed using both local and imported plant-based pigments.

In addition to locally produced textiles, the GDL also imported fabrics from Western Europe and the East. Archaeological evidence shows that imported textiles reached Lithuania as early as the twelfth century. Among these, silk fabrics functioned exclusively as luxury items, arriving primarily in the second half of the fifteenth and the early sixteenth centuries from renowned production centres in Italy and the Ottoman Empire.

Surviving examples of late mediaeval textiles in Lithuania are limited to individual liturgical vestments. As a result, knowledge of their fabrics and decorative features relies largely on archival sources, wills, and extant church inventories. Embroidered liturgical vestments were imported to Lithuania from various centres of artistic production, and the preserved pieces reveal distinctive traits of the GDL embroidery, including unusual treatments of saints' figures and influences from Central and Eastern European embroidery traditions.

Information about embroiderers in GDL is scarce. However, fragmentary references indicate that gold embroiderers were especially valued at that time. Their significant presence is documented in the palace of Grand Duke Vytautas of Lithuania, and they are also mentioned in the First Statute of Lithuania (1529). The period between 1525 and 1530, when Renaissance methods of pattern and ornament composition began to spread in fabrics, is generally regarded as marking the end of medieval embroidery in the region.